

السُنن الإلهية

حقيقتها وإدراكها في ضوء القرآن الكريم

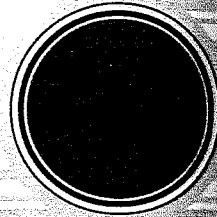
Sennettullah
181484

04361

أ.د. ذو الكفل بن الحاج محمد يوسف بن الحاج إسماعيل*

الأستاذ بقسم القرآن والحديث بأكاديمية الدراسات الإسلامية - جامعة ملايا، كوالالمبور - ماليزيا

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

30 Kasım 2018

* من مواليد عام ١٣٨٣هـ / ١٩٦٣م بمدينة كوتا بهارو بماليزيا.

- تخرج من كلية أصول الدين بجامعة ملايا بمدينة كوالالمبور عام ١٤٠٨هـ، ثم نال شهادة الماجستير من قسم القرآن والحديث بكلية الشريعة بالجامعة الأردنية عام ١٤١٤هـ. بأطروحته: "في مناسبات سور القرآن الكريم"، كما نال شهادة الدكتوراه من جامعة ويلز البريطانية عام ١٤٢٢هـ بأطروحته: "الصنهاجي ومناهجه في تفسير القرآن الكريم".
- من كتبه وبحوثه المحكمة المنشورة: "مفتاح التعامل مع القرآن الكريم"، "تفسير آيات الأحكام"، و"تفسير سورة الواقعة"، "تكملة تفسير القرآن الحكيم للمؤلف الشيخ الحاج مصطفى عبد الرحمن".

• البريد الإلكتروني : zulkifli@yahoo.com

٦٧-١٠٨

شده است). طباطبائی (ج ۴، ص ۱۱۰) بر این نکته تأکید کرده است که قوانین اسلامی که مبتنی بر سنن الهی اند بر اساس اخلاق و تربیت انسانی وضع شده اند. مفسران با توجه به معنای لغوی سنّت و کاربردهای قرآنی آن، سنّة الله را به قانون ثابت و مستمر الهی تفسیر کرده اند (طوسی، ج ۲، ص ۵۹۷-۵۹۸؛ طبرسی، ج ۱، ص ۸۴۱، ج ۶، ص ۶۶۷؛ نیز - طباطبائی، ج ۴، ص ۲۱). ازهری (ج ۱۲، ص ۲۱۳) و سیدعلی خان مدنی (ج ۴، ص ۱۵۴، ۲۴۸) سنّة الله را به حکم و امر و نهی خداوند معنا کرده اند (نیز - کلینی، ج ۸، ص ۳۸۹، که سنّة الله در خطبه ای از امیرمؤمنان علی علیه السلام به همین معنا به کار رفته است؛ ابن شعبه، ص ۳۳۲، ۵۱۳). برخی مفسران تأکید قرآن را به راه داشتن تبدیل و تحویل در سنّت خدا (ب- فاطر: ۴۳؛ نیز - اسراء: ۷۷؛ احزاب: ۶۲؛ فتح: ۲۳)، به دگرگون نشدن سنّت جاری الهی و نیز جایگزین نشدن آن با سنّتی دیگر تفسیر کرده اند (ب- طوسی، ج ۸، ص ۴۳۹؛ طبرسی، ج ۸، ص ۶۴۵). اما بعضی دیگر، ضمن تأیید تفسیر نخست، افزوده اند که دگرگون نشدن سنّت خدا به این معنی است که سنّت جاری الهی از کسی که استحقاق آن را دارد به کسی دیگر منتقل نمی شود (ب- فخر رازی، ج ۲۵، ص ۳۵؛ طباطبائی، ج ۱۷، ص ۵۸).

در دوره معاصر، بعضی از محققان و مؤلفان مفهوم سنّت را از دایره کاربردهای قرآنی آن فراتر برده و آن را به قوانین تکوینی بیرون از عالم انسانها نیز تعمیم داده اند. از جمله، شهید مطهری (ج ۱، ص ۱۳۵) این نظر را ابراز کرده است که مفهوم سنّة الله در قرآن همان مفهومی است که در اصطلاح فلسفی با عنوان نظام جهان و قانون اسباب از آن یاد شده است (نیز - محمد عبده، ج ۵، ص ۹۷-۹۸، که از اسباب و سنن در کنار هم و به عنوان مفاهیمی همسان یاد کرده است). مطهری (ج ۱، ص ۱۳۵، ۱۳۸) تأکید کرده است که بنابر آیات قرآن، قانون الهی شیوه ای ثابت دارد و تغییرپذیر نیست و خداوند گردش کار نظام هستی را بر اساس همان قانون ثابت مقرر کرده است. البته او (ج ۱، ص ۱۳۸-۱۳۹) یادآور شده است که سنّتهای الهی و قوانین آفرینش، بسته به شرایط، متفاوت خواهند بود. مطهری (ج ۱، ص ۱۴۰-۱۴۱) دو اصل توکل* و تقوا* را از قوانین الهی ای می داند که بر همه قوانین الهی دیگر تفوق دارند، و بر اساس سنّت الهی توکل به خدا بی تردید عنایت و تفضل خداوند را در پی خواهد داشت (نیز - محمد عبده، ج ۳، ص ۴۳۵، که از جمله سنّتهای الهی به کسب تدریجی کمال اشاره می کند). همو (ج ۱، ص ۱۳۵-۱۳۶) راز پیشرفت و عقب ماندگی ملل گوناگون را نیز بر اساس همین قانون الهی پیش بینی پذیر می داند و فساد، جهالت و نادرستی را از عوامل عقب ماندگی ملتها می شمارد (نیز - همان، ج ۲، ص ۳۴۶). محمدباقر صدر

سنّة الله، مفهومی قرآنی به معنای قانونی ثابت که خدا در جهان هستی برقرار کرده است. واژه سنّت در لغت به معنای طریق، راه و روش است (ب- خلیل بن احمد، ج ۷، ص ۱۹۸؛ ازهری، ج ۱۲، ص ۲۱۴، ۲۱۴؛ جوهری، ج ۵، ص ۲۱۳۸-۲۱۳۹؛ نیز - عیسوی، ص ۳۶-۲۵). عرب جاهلی نیز واژه سنّت را به همین معنا به کار می برد و از آن، در مفهومی گسترده تر، معنای روش زندگی و قانون حاکم بر جامعه، را که از زمان اسلاف آنان تثبیت شده بود، قصد می کرد. اما قرآن با وجود صحنه نهدن بر کاربرد لغوی و مأنوس سنّت نزد عرب جاهلی، معنایی الهی به آن بخشید. به این ترتیب، واژه سنّت در قرآن بار معنایی تازه ای یافت که هرچند با مفهوم پیشین آن نزد عربهای جاهلی قرابت دارد، در پیوند با مشیت و اراده الهی تعریف می شود (ب- جواد علی، ج ۵، ص ۴۷۹؛ عیسوی، ص ۳۶-۳۴). واژه سنّة به صورت مفرد و جمع (سنن)، شانزده بار در قرآن به کار رفته است (ب- محمد فؤاد عبدالباقی، ذیل واژه). از این میان، ترکیب «سنّة الله» هشت بار (ب- احزاب: ۳۸، ۶۲؛ فاطر: ۴۳؛ غافر: ۸۵؛ فتح: ۲۳) و ترکیب «سنّتنا» یک بار (اسراء: ۷۷) ذکر شده است که با توجه به سیاق، این آیه را نیز باید به همان «سنّة الله» بازگرداند (نیز - صدر، ص ۶۷-۶۸، که تلویحاً تعبیر «کلمات الله» در یونس: ۶۴ را به سنن الهی تفسیر کرده است). در آیات قرآن (ب- سطور پیشین)، مفهوم سنّت همواره به معنای قوانین ثابت الهی در عالم انسانها به کار رفته است. موارد زیر در قرآن به عنوان سنّت خدا معرفی شده است: عذاب بر قومی که پیامبران را از موطن خود بیرون برانند (اسراء: ۷۶-۷۷)، جواز عمل پیامبر به اوامر الهی هرچند مخالفت مردم را در پی داشته باشد (احزاب: ۳۷-۳۸)، ازسین رفتن منافقان شایعه پرداز در صورتی که بر کار خود اصرار بورزند (احزاب: ۶۰-۶۲)، گرفتار عذاب شدن کسانی که در برابر پیامبر خدا گردنکشی کنند (فاطر: ۴۲-۴۳)، سودبخشیدن ایمان به خدا در هنگام نزول عذاب (غافر: ۸۴)، گریختن و بهزیمت رفتن کافران در جنگ با مؤمنان و بی یاور ماندن در برابر ایشان (فتح: ۲۲-۲۳)، هلاک کافران در صورت نافرمانی و ایمان نیاوردن (ب- انفال: ۳۸؛ کهف: ۵۵؛ نیز - طباطبائی، ذیل آیات). همه کاربردهای قرآنی سنّة الله متضمن مفهوم ثبات و استمرار سنّت الهی در عالم انسانی است. بنابر آیات قرآن، سنّت خدا از ادوار گذشته تا عهد پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم همواره به نحوی یکسان استمرار داشته است (ب- احزاب: ۳۸، ۶۱-۶۲؛ نیز - آل عمران: ۱۳۷؛ فاطر: ۴۳). در آیاتی نیز تأکید شده است که هیچ تغییر و تبدیلی در سنّت خدا راه ندارد (ب- اسراء: ۷۷؛ احزاب: ۶۲؛ فاطر: ۴۳؛ فتح: ۲۳؛ نیز - غافر: ۸۵، که به ثبات سنّت الهی درباره انسانها به معنای بی فایده بودن ایمان بعد از ظهور عذاب الهی اشاره

08 EKİM 1999

Sünnetullah 111 GWYNNE, Rosalind W., 'The Neglected Sunnah: Sunnat Allah (The Sunnah of God)'. *The American Journal of Islamic Social Sciences* (Herndon, VA), 10:4, 1993, pp.455-63

663 ش الشريف ، عبدالسلام بن نصر الله
Sünnefullah سنن الله في عقاب الاسم في القرآن الكريم / تأليف
عبدالسلام بن نصر الله الشريف. - ط ١. - الرياض : دار
المعراج الدولية، ١٤١٥هـ، ١٩٩٤م.
٢ - هـ، ٢٨٣ ص ٢٥٤ سم
١. القرآن - مباحث عامة ٢. قصص القرآن
٣. الوعظ و الارشاد ٤. الثواب والعقاب . أ. العنوان

06 OCAK 1999

Sünnetullah
Razl, Teşir, XXVI, 35.

03 ARALIK 1999

176 GWYNNE, R.W. The neglected sunnah: sunnat Allāh (The sunnah of God). *American Journal of Islamic Social Sciences*, 10 iv (1993) pp.455-463 (The sunnah mentioned in the Qur'an.)

17 EKİM 1998

32095
Kur'an'da sünnetullah ve helak edilen toplumlar. TOK, Nuri. Yüksek Lisans. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1994. 188 s., 37 ref.
Danışman: Doç. Dr. İshak Yazıcı. Dili: Tr.

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

٥٢٨ ع عرجون ، محمد الصادق
سنن الله في المجتمع من خلال القرآن / محمد
Sünnefullah الصادق عرجون . - ط ٣. - الرياض : الدار السعودية،
١٤٠٤هـ، ١٩٨٤م.
٧٤ ص ١٩٤ سم
١. القرآن - مباحث عامة ٢. القرآن والمجتمع
أ. العنوان

03 ŞUBAT 1998

06 HAZİRAN 1996

Sünnetullah 117 Zaidān, 'Abd-al-Karīm: As- Sunan al-ilāhiya fi 'l-umam wa'l-ğamā'āt wa'l-afṛād fi 'š-šarī'a al-islāmīya / ta'lif 'Abd-al-Karīm Zaidān. - Tab'a 1. - Bairūt: Mu'assasat ar-Risāla, 1993 = 1413 h. - 300 S. In arab. Schrift, arab.

06 MART 2009

أصفى، محمد مهدي (١٣١٧ -)
٣٥٨٩ - «سنت الهی تعمیم در قرآن و نمود آن در نهضت عاشورا»، ترجمه عبدالله امینی، حکومت اسلامی، بیابان ٢٧ ص ٣٩-٧٣، فارسی، کتابنامه: ٧٢-٧٣. Sünnefullah
کد پارسا: ٨٤١٨٦٩
کتاب عنوان اصلی ذکر نشده است.
سنت تعمیم: جامعه شناسی قیام امام حسین (ع) (بیابان و اهل بیت)

٤٥٩ ح الحمید ، حسن بن صالح (١٣٧٧هـ -)

Sünnefullah سنن الله في الاسم من خلال آيات القرآن :

دراسة موضوعية / إعداد حسن بن صالح الحميد ؛

بإشراف ناصر بن سليمان العمر. - الرياض : جامعة

الإمام محمد بن سعود الإسلامية ، كلية أصول الدين ،

قسم القرآن و علومه ، ١٤١٤هـ ، ١٩٩٣م.

٢ مج (٨٦٦ ورقة) ٣٠٤ سم

رسالة (دكتوراه) - جامعة الإمام محمد بن

سعود الإسلامية ، ١٤١٤هـ .

١. القرآن - دراسات ٢. القرآن - التفسير

الموضوعي . أ. العمر ، ناصر بن سليمان ، مشرف

ب. العنوان

06 OCAK 1999

Sünnetullah (Klm)

118 MART 1991

Ömer Özsoy

Kur'an'da Sünnetullah Kavramı.

Ank. Ü. İ. Fak. Dini. Peri.

(devam ediyor. 1990)

SÜNNETULLAH

Rahat

سنة الله البالغة

السنن

٢١ - ٢٥ / ١

716

Sünnetullah

Rezai Rıza, Tefsiri'l-Meânî, c.IV, Fih-rist (5) md

Sünnetullah,

Alusi, Ruhul-Meânî, XV, 131

DIA Ktp 297- 211 ALU-R.

Sünnetullah,

Alusi, Ruhul-Meânî, XXIV, 93

DIA Ktp 297- 211 ALU-R

Sünnetullah,

Alusi, Ruhul-Meânî, XXVI, 111

DIA Ktp- 297- 211 ALU-R

Sünnetullah,

Alusi, Ruhul-Meânî, XXII, 91

DIA Ktp 297- 211 ALU-R

Sünnetullah,

Alusi, Ruhul-Meânî, XIII, 116

DIA Ktp 297- 211 ALU-R

Sünnetullah

KLM ~~111~~

Alusi, Ruhul-Meânî, VII, 157

DIA Ktp 297- 211 ALU-R

Sünnetullah

Alusi, Ruhul-Meânî, XIV, 19

DIA Ktp 297- 211 ALU-R.

08 OCAK 1994

181484 SÜNNETULLAH A.Ü. Noh. F. Tez. - Hadis 1991
Özsoy, Ömer: "Kur'an'da Sünnetullah Kavramı", Doktora Tezi,
Danışman: Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, III + 120 sayfa, 1991.

I. Bölüm: Sünnetullah Kavramının Semantik Tahlili

Bu bölümde Sünnetullah teriminin Kur'an öncesi dönemde, Kur'an'da ve Kur'an sonrası dönemdeki anlamları, her bir dönemdeki kullanımları yansıtan kaynaklardan seçilen örneklerle gösterilmeye çalışılmış, böylece terimin İslâm kültüründe kazandığı anlam zenginliği tasvir edilmek suretiyle bir bakıma problem ortaya konulmak istenmiştir.

II. Bölüm: Sünnetullah Kavramının Konusu

Bu bölümde, sünnetullah kavramının gerçek Kur'anı anlamını yakalayabilmek için, ilk olarak kavrama yüklenen farklı anlamlar tarafsız ve tenkitçi bir açıdan değerlendirilmiş, daha sonra Kur'an bütünlüğü ve kavramın tarihi mahalli bağlamı gibi ölçütlerle kavramın orijinal anlamı tesbit edilmeye çalışılmıştır.

99. 181484 SÜNNETULLAH
KUR'AN'DA SÜNNETULLAH
KAVRAMI. Ömer Özsoy,
Doktora Tezi, Ankara
1991, Dan. : İsmail Cerra-
hoğlu, Ankara Üniver-
sitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü.

1703

22 TEMMUZ 1994

181484 SÜNNETULLAH

08 OCAK 1994

ARAŞTIRMACI
TEZİN ADI

: Ömer Özsoy
: Kur'an'da Sünnetullah
Kavramı

TÜRÜ
DANIŞMAN
ÜNİVERSİTE ve BÖLÜM

: Doktora
: İsmail Cerrahoğlu
: Ank. Ü. İlahiyat Fak.

BİTİŞ TARİHİ
BASILDIĞI YER-TARİH

:
:

veya

BULUNDUĞU KÜTÜPHANE :

181484 SÜNNETULLAH

08 OCAK 1994

ARAŞTIRMACI
TEZİN ADI

: Nuri Tok
: Kur'an'a Göre Sünnetullah
Kavramı ve Sözlüklerin Helakı

TÜRÜ
DANIŞMAN
ÜNİVERSİTE ve BÖLÜM

: Master
: İshak Yazıcı
: 19 Mayıs Ü. İlah. Fak.

BİTİŞ TARİHİ
BASILDIĞI YER-TARİH

: Devam ediyor
:

veya

BULUNDUĞU KÜTÜPHANE :

Sos. Bil. Ens. Samsun

Ana Sayfa Biz

ARAMA:

Dergi içeriğinde

Editörden : Yayın Kurulu : İçerik : Katılım Şartları : Önceki Sayılar : İletişim : Makale Takip

Engli

EDİTÖRDEN

İÇERİK (CİLT: V-SAYI:1) Ocak / Şubat / Mart 2005

Sünnetullah (181484)

MAKALE	YAZAR	SA'
		1
Kapak ve İçindekiler		
Kadın ve Erkeğin Şahitliği ile İlgili Nasrlardaki Düzenlemenin İslam Hukukuna Yansımaları Üzerine Değerlendirme	» Nihat Dalgın Şahit	7-38
Kur'an'da Rüyalar ve Rüyaların Hayata Yansımaları	» Hidayet Aydar Rüya	39-60
Kur'an'da Sünnetullah ve Toplamların Çöküş Nedenleri	» Abdulbaki Güneş Sünnetullah	61-93
Son Peygamber'in (S.A.V.) Son Mesajı Olarak Veda Hutbesi	» H. Ahmet Özdemir Veda Hutbesi	95-112
Mu'tezilî Siyaset Düşüncesinde Değişim Süreci: Kâdir Abdulcebbâr'ın İmâmet Anlayışı	» Osman Aydınli Mu'tezile - Kadî Abdî - İmâmet -	113-146
Kelâm'da Efdaliyyet Meselesi ve İbn Kemal'in "Efdaliyyetu Muhammed" Risalesi	» Salih Sabri Yavuz - Kemalpaşazade - Fazilet -	147-184
Vahiy Sürecinde "Sa'a(t) / الساعه" Kavramının Semantik Analizi	» Ömer Müftüoğlu - Vahiy - Sa'at (180008)	185-209
İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler	» Şevket Topal Ticaret	211-228
Avrupâî Dinî Drama-	» O. B. Hardison, Jr Çev.: Adem Çalışkan	249-259
İbn Kemâl Paşa'nın Arap Dilindeki Çalışmaları	» Reşid Abdurrahmân El-'Ubeydî Çev.: Ahmet Yüksel Kemalpaşazade	261-277
Kur'an: Tabiatı, Sahih Oluşu, Müslüman Akıl Üzerindeki Etki Ve Otoritesi	» Muhammed Ebu Leyla Kur'an Çev.: İbrahim H. Karslı	279-294
Kur'an'ın Nakli-Ve Sahih Oluşu Erken Dönem İmâmet Doktrinine Dair Mülâhazalar	» W. Montgomery Watt İmâmet Çev.: Halil İbrahim Bulut	295-304
Sünnet Kavramının Hukukî Anlamı Ve Dârekutnî'nin Sünen'i Üzerine Bir İnceleme	» Abdu'l-Fettah Ebû Guddê Sünnet Dârekutnî Çev.: Harun Reşit Demirel	305-331
El-Câmiu'l-Kebîr Fî Kütübi Turâsî'l-Arabî Ve'l-İslâmî	» Abdulvahap Özsoy	333-336

Copyright © 2006 www.dinbilimleri.com

05 AĞU 2008

ومدى احتياجه له، فيتم العكوف على استظهار كافة عناصر هذا الشيء لدى ذلك الحقل الأخير من حيث مساره التاريخي والدور الذي يضطلع به والوظائف الموكول بها إليه، فضلاً عن أبعاده الاجتماعية والسياسية بوصفه بالأسباب حقيقة ملازمة للوضع المجتمعي الذي تنشط به، والثابت لدينا - وبما تقدم جميعه - أن الفرض المنهجي الأول

والخاص بمدى إمكان النظام الشرعي الإسلامي لتقبل مفهوم النظام العام واحتياجه له، غير متحقق، للتباين الجلي بين هذه المنظومة القانونية، والمنظومة القانونية الوضعية، وذلك من جهة المنطلقات الأساسية التي تبدأ منها فروضه الأصلية، ومن ثم فليس ثمة حاجة إلى القول بمعرفة - أو باحتياج - النظام الشرعي الإسلامي لمفهوم النظام العام .

السنن الإلهية

مصادرها وضوابطها

د. مجدي عاشور

590

11 OCAK 2007

(1) موارد السنن:

لا شك أن معطيات الوحي تضمنت خلاصة السنن التي تحكم الحياة والأحياء بشكل أشبه ما يكون بالقوانين التي تحكم عالم المادة ليعتبر أولو الأبصار. وكان الأساس في هذه المعطيات أن التماثل في الأسباب يقتضى التماثل في المسببات؛ إذ أن حقيقة الاستدلال بسنته تعالى وفعله المطرد هو اعتبار الشيء بنظيره، والتسوية بين المتماثلين والتفريق بين المختلفين، وهو الاعتبار المأمور به في القرآن، كقوله تعالى في شأن

مشركي قريش: ﴿قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْبَقَرَةِ فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَهُمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لَأُولِي الْأَبْصَارِ﴾ (1)، وقوله تعالى في شأن يهود المدينة: ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي

(1) سورة آل عمران، الآية 13.

سنة الله التي لا تتبدل ولا تتحول

د. أحمد حسن فرحات*

إن الحمد لله نحمده، ونستعينه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا وسيئات أعمالنا من يهد الله فهو المهتد، ومن يضل فلن تجد له ولياً مرشداً. وصلى الله وسلم على خير خلقه، سيدنا محمد بن عبدالله، الذي بلغ الرسالة، وأدى الأمانة، ونصح الأمة، وعلى آله وأصحابه الذين سلكوا طريقه وترسموا خطاه، وعلى من سار على نهجهم من ﴿الذين جاؤا من بعدهم يقولون ربنا أغفر لنا ولاخواننا الذين سبقونا بالإيمان﴾. ولا تجعل في قلوبنا غلاً للذين آمنوا، ربنا إنك رؤوف رحيم﴾. وبعد:

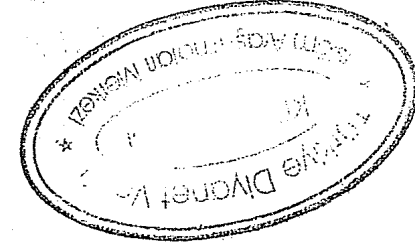
فلقد كثر في هذا العصر الحديث عن السنن الإلهية، وسنن الكون والحياة، وقوانين الطبيعة، وطبائع الخلق، وأنها كلها في مرتبة واحدة من حيث حتميتها وثباتها، وكثيراً ما يستشهدون على ذلك بقوله تعالى: ﴿ولن تجد لسنة الله تبديلاً﴾، ولن تجد لسنة الله تحويلاً﴾.

ولما كان مثل هذا التعميم لا يستند إلى فهم دقيق يميز بين السنن التي تحكم الحياة البشرية، والسنن التي تحكم الطبيعة والمادة، ولم يعتمد على دراسة علمية لمفهوم «سنة الله» في القرآن، كان من الطبيعي أن تختلط الأمور، وأن تتغيب الرؤية، وأن يقع الناس في سوء الفهم. وللخروج من ذلك فلا بد من دراسته موضوعية لصيغة «سنة الله التي لا تتبدل ولا تتحول» والتي وردت في عدد من الآيات القرآنية، ومحاولة الوصول إلى دلالتها المحددة، التي تمنع من أن يدخل تحتها ما ليس منها. وهو ما نحاوله في هذه الدراسة.

وقد عمدنا في هذه الدراسة إلى بيان أصل «السنة» في اللغة، ومعناها في الشرع. ثم انتقلنا إلى بيان المراد من صيغة «سنة الله» من خلال أقوال العلماء

* أستاذ مساعد في قسم الدراسات الإسلامية - كلية الآداب - جامعة الإمارات العربية المتحدة.

06 NISAN 1997

Mecelleto Külliyyetü'd-Dirasatü'l-İslamiyye
vel-Arabiyye, sayı: 8, 1415/1994, Dubai
s. 109-152. 0.481

New IIIT Publication:

Second Revised Edition of a Pioneering Work

Towards an Islamic Theory of International Relations: New Directions for Methodology and Thought

by Dr. 'AbdulḤamīd A. AbūSulaymān

Recent international developments and the condition of nations in the Muslim world today emphasize the perception that change must come from within, on the basis of the beliefs and values of the Ummah. Reform must begin with the intellect, especially with the development of a disciplined and systematic methodology for thought based on rational principles and approaches that incorporate Islamic objectives. In this pioneering work, *Towards an Islamic Theory of International Relations: New Directions for Methodology and Thought*, Dr. 'AbdulḤamīd A. AbūSulaymān explores the classical thought and methodology of Islam in regard to the relations between nations, carefully marking the differences between the Shari'ah and fiqh, and shunning the rigid legalism of the traditionalists in favor of Islamic values that promote moderation and self-restraint.

"AbūSulaymān's treatise has the virtue of presenting a clear idealistic vision of an Islamic theory of international relations divorced from its medieval epiphenomena."

Dr. Glenn E. Perry,
Professor of Political Science,
Indiana University

(Pbk) \$12.00

(HC) \$20.00

18 SUBAT 1994

The American Journal of Islamic Social
Sciences, c.10/4 (1993) Herndon, s.455-463.

The Neglected Sunnah: Sunnat Allāh (The Sunnah of God)

Rosalind W. Gwynne

The present article is a contribution to the continuing discussion of sunnah. I hope to show the scholar who deals with texts referring to sunnah that he or she is not, when interpreting a text containing the word, confined to a choice between the sunnah of the Prophet, local sunnah, and the sunnah of the Companions and the early community. It is quite possible that the sunnah referred to is the sunnah mentioned in the Qur'an, namely, the sunnah of God.

We must remember certain characteristics of sunnah:¹ a) it is set intentionally by one having the authority to do so—the imam; b) it is meant to be imitated and not changed; and c) the imam who sets the sunnah shares responsibility for the deeds of those who imitate him.

What seems to be missing from most discussions of sunnah is the fact that it is a Qur'anic notion as well. Joseph Schacht, for example, quotes no Qur'anic occurrences, not even in his 1963 article that asserts that the sunnah of the Prophet was precisely to follow the Qur'an.² Bravmann's citation of Q 8:38 at the end of his discussion of the phrase *maḍat sunnat al awwalīn* is the only Qur'anic instance of the word that he cites in his own voice; the others are in quotations from al Shāfi'ī, Ibn Hishām, and

Rosalind W. Gwynne is an associate professor of religious studies at the University of Tennessee, Knoxville, Tennessee. A version of this text was delivered as a paper at the 203rd meeting of the American Oriental Society, Chapel Hill, North Carolina, 19 April 1993. Another version will form part of a book-length study of argument in the Qur'an.

¹Two useful discussions of the concept are to be found in Bravmann (1972), pp. 123-98; and Morony (1984), p. 434.

²The works referred to are his *Origins of Muhammadan Jurisprudence, An Introduction to Islamic Law*, and "Sur l'expression 'Sunnat du Prophète'."